

Van steekkaart tot semantisch veld

Objectregistratie in Vlaanderen 2003

Een stand van zaken

culturele
biografie
vlaanderen vzw

Steunpunt voor archiefinstellingen, bewaarbibliotheken,
documentatiecentra, erfgoedcellen en musea

Steven Leman

Inhoud

Woord vooraf.....	3
Samenvatting	4
Inleiding.....	6
Hoofdstuk 1 Klein Vocabularium van de objectregistratie	7
1 Inleiding	7
2 Objectregistratie <i>versus</i> collectieregistratie	7
3 Inventarisatie	8
4 Steekkaarten	9
5 Trefwoorden <i>versus</i> thesauri	10
Hoofdstuk 2 Analyse van de behoeften	11
1 Inleiding	11
2 Project Standaardisering Collectieregistratie	11
3 Een nieuwe kijk op het profiel van de objectregistrator	12
4 Een nieuwe kijk op de functie van objectregistratie	15
Hoofdstuk 3 Conclusies & Aanbevelingen	18
1 Aanbevelingen met betrekking tot de functie van registrator	18
2 Aanbevelingen met betrekking tot de functie omkaderende digitaliseringsbeleid	21
Bijlagen	22

Woord vooraf

Als steunpunt heeft Culturele Biografie Vlaanderen vzw de opdracht om de vinger aan de pols van de sector te houden. Dat doen we om de eigen werking te sturen en om, als intermediaire organisatie, aan de overheid te rapporteren in functie van eventueel te nemen beleidsmaatregelen.

Het steunpunt verwerft heel wat informatie uit de talrijke contacten die we dagelijks hebben met professionals in het veld. Uit de verzamelde gegevens van die contacten blijkt dat we soms worden geconfronteerd met een probleem dat het particuliere instellingsniveau overstijgt omdat heel wat organisaties in het veld er mee worden geconfronteerd. Dan loont het als steunpunt de moeite om het probleem meer structureel in kaart te brengen.

Alvorens grote middelen in te zetten voor een uitgebreid kwalitatief en kwantitatief onderzoek, opteert Culturele Biografie Vlaanderen vzw er voor om het probleem via expertengroepen duidelijker en verfijnder in kaart te brengen. Deze werkwijze heeft als voordeel dat daaruit al een aantal concrete acties kunnen worden voorgesteld. Ook de opdrachtomschrijving voor een eventueel uitgebreid wetenschappelijk onderzoek of voor verschillende onderzoeken kan op basis van de bevindingen van de expertengroep duidelijker en scherper worden geformuleerd.

Van steekkaart tot semantisch veld is het eerste rapport dat Culturele Biografie Vlaanderen vzw uitgeeft van een onderzoekstraject waarbij wordt gewerkt met een expertengroep. Het is een stand van zaken anno 2003, een momentopname waarbij op basis van de kennis en de bevindingen van experts de problematiek van de geautomatiseerde objectregistratie in musea wordt geanalyseerd. Uit de verzamelde gegevens blijkt dat de toestand - door een aantal initiatieven zoals MOVE en de registratiecampagne van de Antwerpse stedelijke musea - weliswaar gunstig evolueert, maar dat er nog bijzonder veel werk aan de winkel is.

De wetenschappelijke ambitie van dit rapport is door de manier van aanpakken beperkt. Eventueel gehanteerde cijfers zijn indicatief en exemplarisch. Maar het is duidelijk dat dit rapport de toekomstige werking van Culturele Biografie Vlaanderen vzw zal inspireren. Hopelijk kan dit rapport dat ook bij anderen, de Vlaamse overheid op kop, bewerkstelligen.

Tot slot wil ik iedereen bedanken die op enigerlei wijze heeft bijgedragen tot het tot stand komen van dit rapport, in de eerste plaats de leden van de expertengroep. Daarnaast danken wij ook de provinciale museumconsulenten, de werkgroep 'Archeologische collecties' en Elsje Jansen (Behoud & Beheer Stedelijke Musea Antwerpen) voor hun inbreng bij de realisatie van dit project.

Jan Cools
directeur

Samenvatting

Traditioneel wordt objectregistratie niet als een aparte museale taak gezien. *The International Council of Museums (ICOM)* onderscheidt vier museale opdrachten waarbij de collectie (de 'stukken') telkens centraal staat: verwerving, behoud en beheer, wetenschappelijk onderzoek en presentatie.

Objectregistratie is van oudsher het meest verbonden met de taak 'verwerving'. Daar waar vroeger elk object dat een museum binnenkwam handmatig werd ingeschreven in een 'inkomboek', wordt tegenwoordig voor elk object een 'record' aangemaakt op computer. Objectregistratie is dan ook in grote mate schatplichtig aan die oorspronkelijke inventarisatie. De informatie die vroeger met de hand in het 'Register der inkomende stukken' of inkomboek werd geschreven, vormt nog altijd de kern van elk digitaal 'objectrecord'. Een inventaris vormde in die zin de schriftelijke neerslag van de verwervingsgeschiedenis van een collectie. Om echt bruikbaar te zijn als informatiebron voor de kennis van objecten was een dergelijke inventaris te beknopt. Elk museum legde dan ook één of meerdere steekkaartensystemen aan, waarbij per object een uitgebreide fiche werd bijgehouden.

Het soort informatie dat een steekkaart bevatte, was bijzonder uiteenlopend, omdat het alle facetten van een object belichtte. Dat maakte van steekkaarten een bijzonder handig hulpmiddel voor veel uiteenlopende soorten museummedewerkers: onderzoekers, restauratoren, depotmedewerkers. Een steekkaart vormde als het ware een afspiegeling van de plaats die een object innam binnen een collectie, gezien vanuit het standpunt van behoud en beheer, onderzoek en presentatie.

Niettemin vertoonden zelfs de meest gedetailleerde steekkaarten tekortkomingen. Eén van de grootste nadelen ervan was dat ze maar op één of hoogstens enkele manieren tegelijk konden worden bevraagd. Steekkaarten werden immers maar volgens één criterium geordend (in veel gevallen de naam van de kunstenaar), en het was dat criterium dat als zoek sleutel gold. Om de voorwerpen niet enkel als objecten maar als 'deel van een collectie' te beschrijven, was de registrator verplicht om door middel van bijkomende indexen, concordantielijsten, standplaatscatalogi en trefwoordenregisters de samenhang en/of verscheidenheid van een collectie duidelijk te maken.

De komst van speciaal voor objectregistratie ontwikkelde software maakt komaf met die beperkingen. Een gedigitaliseerde collectie is in theorie op honderden manieren bevraagbaar. In de praktijk blijkt dat vaak nogal tegen te vallen. De taak van een objectregistrator is er dan ook niet gemakkelijker op geworden.

In ideale omstandigheden is er bij het registreren van een object feedback vereist van zowel de boekhouder, de restaurateur, de depotbeheerder, de wetenschappelijke medewerker als de publieksverantwoordelijke. Dat is in de praktijk onmogelijk, want onbetaalbaar. Bij gebrek aan middelen wordt objectregistratie in veel gevallen dan maar overgelaten aan niet-wetenschappelijk personeel dat zich slechts 'bij gelegenheid' van deze taak kwijt. Met als gevolg enorme achterstanden en onvolledige en/of inaccurate records. Dat is des te spijtiger omdat men op die manier in een vicieuze cirkel terecht komt: te weinig aandacht voor goede objectregistratie resulteert in slordig opgestelde records, waardoor die records nauwelijks dienstbaar zijn bij tentoonstellingen, publicaties of wetenschappelijk onderzoek. Om die reden heeft objectregistratie in de meeste musea dan ook niet de functie van een hulpwetenschap, terwijl ze daar juist wel op berekend is.

In principe zou een registrator zich moeten kunnen verplaatsen in de rol van restaurateur, depotbeheerder, bruikleennemer, onderzoeker etc., omdat elk van hen voor een groot deel aangewezen is op de informatie die de registrator aandraagt. Een goede registrator beschikt daarom over een uitgebreid vocabularium, vakkennis in diverse gebieden, en inzicht in de verschillende standpunten van waaruit een collectie kan worden bevraagd. Registratie maakt de collectie beheersbaar en manipuleerbaar, waarbij de digitale

records fungeren als pasmunt voor de eigenlijke objecten. Omgekeerd dient een record zijn status als belangrijkste informatiebron ook waar te maken.

Parallel (beter nog: voorafgaandelijk) aan de objectregistratie dienen dus ook de informatiebehoefte en het informatieaanbod van de verschillende departementen en functies van een museum in kaart gebracht te worden. Het registratieproces dient op deze informatiestromen - die in elk museum anders zijn - afgestemd te worden. In veel gevallen zal ook de medewerking van de systeemverantwoordelijke vereist zijn, omdat het bijvoorbeeld essentieel is dat de mogelijkheden die geautomatiseerde objectregistratie biedt met betrekking tot gebruikers- en toegangsrechten, ten volle benut worden.

Idealiter geeft het objectrecord op ieder ogenblik een actuele stand van zaken weer met betrekking tot de kennis van dat object. Alleen op die manier kan registratie evolueren van een 'opstapje' voor de meeste museale taken naar een volwaardig werkinstrument.

Dat veronderstelt dat objectregistratie als een gedeelde verantwoordelijkheid wordt beschouwd binnen een museum, wat betekent dat al wie betrokken is bij de collectie actief bijdraagt of betrokken wordt in de totstandkoming ervan.

Conclusies en aanbevelingen:

- De functie van objectregistrator moet worden opgewaardeerd.
- De opleiding van objectregistrator dient te worden verbeterd.
- Aan de objectregistrator moet een overzicht van praktijkondersteunende activiteiten aangeboden worden.
- De toegang tot het ondersteunende instrumentarium voor de objectregistrator moet worden verbeterd.
- Op Vlaams niveau hoort er een coördinatie van het digitaliseringsbeleid worden ontwikkeld.
- Voorlichting en bijscholing voor museumverantwoordelijken en wetenschappelijk personeel dient te worden voorzien.
- Rond 'digitalisering cultureel erfgoed' moet een visie en een plan van aanpak worden ontwikkeld.

Inleiding

Het is moeilijk een goed zicht te krijgen op de toestand waarin de museale collectieregistratie in Vlaanderen vandaag de dag verkeert omdat cijfermateriaal daarover nagenoeg onbestaande is. Weliswaar zijn er per museum vaak nog wel wat getallen bekend (hoewel beduidend minder dan men zou mogen verwachten), haast nergens is er een degelijke, omvattende synthese voorhanden.

Dat gemis aan syntheses en rapporten is merkwaardig. Eén van de opdrachten binnen de museale collectieregistratie is immers het bijhouden (letterlijk: 'inventariseren') van wat men precies in huis heeft. Bovendien gebeurt dit in de Vlaamse musea sinds ruwweg 1993 op een geautomatiseerde manier. Waarom is het dan zo moeilijk om deze gegevens ruim tien jaar later in een statistiekje om te zetten?

In december 2002 is op initiatief van Culturele Biografie Vlaanderen vzw, het steunpunt voor archiefinstellingen, erfgoedcellen en musea, een ad hoc expertengroep 'Collectieregistratie Vlaanderen' samengesteld¹. Deze groep bestond uit vertegenwoordigers uit de sector, en haar opdracht was drieledig:

- Nagaan welke de problemen van de musea zijn met betrekking tot geautomatiseerde objectregistratie.
- Mogelijke oplossingen voor die problemen aanreiken.
- Nagaan wat de bijdrage van het steunpunt daarin kan zijn.

De expertengroep kwam in het voorjaar 2003 vier keer samen. De neerslag van de vaak geanimeerde discussies, vindt u in hoofdstuk 2. De aanbevelingen die daaruit konden worden gedistilleerd, zijn terug te vinden in hoofdstuk 3. Voorafgaandelijk wordt in hoofdstuk 1 kort ingegaan op wat 'objectregistratie' nu precies is. Dit inleidende hoofdstuk heeft geen enkele wetenschappelijke pretentie, en tracht enkel in grote lijnen de doelstellingen van objectregistratie te schetsen. Die ruimere context is nodig om de concrete pijnpunten te situeren die door de stuurgroep in het tweede hoofdstuk worden aangedragen.

¹ Voor de samenstelling van de expertengroep, zie bijlage 1.

Hoofdstuk 1

Klein Vocabularium van de objectregistratie

1 Inleiding

Traditioneel wordt objectregistratie niet als een aparte museale taak aanzien. ICOM onderscheidt vier museale opdrachten, waarbij de collectie (de 'stukken') telkens centraal staat: verwerving, behoud en beheer, wetenschappelijk onderzoek, en presentatie. Objectregistratie is van oudsher het meest verbonden met de taak 'verwerving'.

Objectregistratie zal nooit 'sexy' zijn. Veel (onervaren) kunsthistorici menen ten onrechte dat collectieregistratie gepaard gaat met min of meer uitgebreid wetenschappelijk onderzoek. Men stelt zich daarbij voor dat elk object zorgvuldig gewikt en gewogen wordt, waarna gedetailleerd *'het wat, het wie, het wanneer, het waar en het waarom'* wordt bijgehouden. Dit is een ernstige misvatting. Objectregistratie is voor een groot deel een welhaast afstompende bezigheid. Het is het 'bandwerk' van een museum en er komt redelijk wat tikwerk bij kijken. Niet zelden wordt er op de taak van registrarator neergekeken, en de voornaamste reden hiervoor is dat het als werk voor *dummies* wordt aanzien.

De praktijk op de werkvloer wijst echter uit dat gewetensvolle registrarators zich vaak niet opgewassen voelen tegen de taak die hen is opgedragen. De registrarator - die vaker niet dan wel een kunsthistorische opleiding heeft genoten - moet, vaak met een minimum aan middelen, het object en zijn context zo goed mogelijk identificeren en omschrijven. Van de registrarator wordt verwacht dat hij of zij een object benoemt, wat zoveel wil zeggen als: er een betekenis aan geeft. Precies dat 'louter' benoemen van een voorwerp is de noodzakelijke voorwaarde om objectregistratie te zien als het fundament voor de meeste museale taken. Immers: niet de collectieregistratie op zich, maar een geregistreerde collectie is de motor van een museum. Objectregistratie maakt de collectie beheersbaar en manipuleerbaar, waarbij de (digitale) records fungeren als pasmunt voor de eigenlijke objecten. Goede objectregistratie werpt vroeg of laat vruchten af voor alle museale taken. Het is de basis van waaruit elke actie op het vlak van verwerving, behoud & beheer, onderzoek en publiekswerking vertrekt.

2 Objectregistratie *versus* collectieregistratie

Over het algemeen wordt er in de musea geen onderscheid gemaakt tussen museale *objectregistratie* en museale *collectieregistratie*. Het verschil is nochtans vrij eenvoudig.

Collectieregistratie duidt op de beschrijving van de aanwezige *collecties* in een museum: 'schilderijen', 'meubelen', 'aardewerk', etc. Objectregistratie betreft het stuk voor stuk beschrijven van de aanwezige voorwerpen in een museum. In enge zin wordt geautomatiseerde collectieregistratie pas interessant wanneer men het heeft over intermuseale ontsluiting, bijvoorbeeld via portaalsites. Een voorbeeld van collectieregistratie is het Nederlandse Musip - project, waarbij collecties worden ontsloten op deelverzamelingsniveau². In het voorliggende rapport wordt echter consequent over objectregistratie gesproken.

² In een informatiebrochure wordt Musip omschreven als "een inventarisatieproject waarbij alle deelcollecties van musea en collectievormende instellingen worden geïnventariseerd. Deze inventarisatie wordt per provincie uitgevoerd via de provinciale museumconsulent. Zo ontstaat een overzicht welke deelcollecties zich in een provincie bevinden. Wanneer alle provincies Musip hebben uitgevoerd is er ook een landelijk overzicht van de aanwezige deelcollecties".

We definiëren (museale) **objectregistratie** als 'het proces waarbij een (kunst)object wordt beschreven als een *onderdeel* van een (museum-)verzameling'.

Vooraf het woord 'onderdeel' verdient hier de nadruk. Een collectie wordt beschouwd (of 'geregistreerd') als zijnde opgebouwd uit allemaal individuele stukken, en omgekeerd wordt elk object afzonderlijk bekeken (of 'geregistreerd') binnen het verband van de hele verzameling.

Museum en verzameling zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zonder een verzameling kan er geen sprake zijn van een museum.

Dat een bepaalde culturele of wetenschappelijke instelling over een collectie beschikt, maakt haar daarom echter nog geen museum. Behalve dat op één of andere manier een collectie moet zijn 'verworven', moet volgens ICOM nog aan drie andere voorwaarden worden voldaan om van een museum te kunnen spreken: het museum moet haar verzameling bewaren, bestuderen en aan een publiek tonen.

Dat betekent concreet dat om een voorwerp adequaat te kunnen beschrijven als zijnde 'een onderdeel van een museumverzameling' er dus eigenlijk met vier verschillende aspecten rekening moet worden gehouden: *verwerving, bewaring, studie en presentatie*.

Museale *objectregistratie* verschilt hierdoor wezenlijk van museale *objectinventarisatie*, dat zich uitsluitend bezig houdt met het aspect verwerving en volledig voorbijgaat aan bewaring, onderzoek of publiekswerking.

3 Inventarisatie

Bij het inventariseren van een collectie wordt elk object dat tot een museum behoort handmatig ingeschreven in een 'inkomboek'. Die inschrijving gebeurt door voor elk object volgens de CIDOC-richtlijnen (zie bijlage 3) één lijn tekst in te vullen, verdeeld over de volgende velden³: 'voorlopig (volg)nummer', 'datum van binnenkomst', 'naam en adres van de eigenaar en/of brenger', 'identificatie (object trefwoord en/of korte beschrijving)', 'reden van binnenkomst', 'plaats waar het object voorlopig wordt opgeborgen', 'naam van het personeelslid dat het object in ontvangst heeft genomen'. Zeven verschillende soorten informatie, verdeeld over evenveel velden, is uiteraard zeer beperkt, en bovendien wordt er bijna niets gezegd over het (kunst)voorwerp zelf. Dat komt omdat het bijhouden van een dergelijke geschreven inventaris vooral een juridische functie heeft. Het laat een instelling toe het bezit van elk afzonderlijk stuk te verantwoorden (ook tijdelijke bruiklenen, bijvoorbeeld). Het inventarisboek wordt daarom ook wel eens het 'register van inkomende stukken' genoemd. Het fungeert als het eigendomsregister van een museum, en dient met andere woorden uitsluitend de collectie-verwervende functie van een museum te documenteren, waarbij elk object louter wordt bekeken als een (tijdelijke) aanwinst⁴.

Het invullen van het inventarisboek maakt daarom deel uit van het proces van objectregistratie, maar het vormt slechts een eerste en noodzakelijke stap. Om aan te tonen dat die dubbelzinnigheid tussen objectinventarisatie en objectregistratie diep geworteld is, volstaat het om te verwijzen naar de website van de Vlaamse Gemeenschap, waar het volgende wordt gezegd:

"[Om] op kwalitatieve wijze invulling [te] geven aan de verwervende, bewarende, wetenschappelijke en publieksgerichte functie [dient men]: minimaal [te] beschikken over

Zie voor Musip bijvoorbeeld ook: <http://www.erfgoed-utrecht.nl/ondersteuning/musea/provinciaal.php>

³ De naam 'veld' betekent niet meer dan een 'stukje informatie van een bepaalde soort', en het begrip veld valt te vergelijken met een kolomtitel in een tabel (of een register). De naam veld is overgenomen uit de ICT-sector, met name uit de databankontwikkeling.

⁴ Typend in dit verband is de richtlijn voor het toekennen van inventarisnummers, die volledig in het teken staat van de verwerving. *Inv.nr. 1983-06-04* bijvoorbeeld refereert aan een object dat in 1983 als deel van een lot het museum is binnengekomen. '06' slaat op de zesde keer dat er dat jaar één of meerdere objecten werden verworven (het 6de lot), en '04' is het volgnummer van het specifieke object binnen dat lot.

*een collectieplan en over een inventaris van de collectie volgens de regels van de basisregistratie, de nodige maatregelen [te] nemen om de verzameling met het oog op de toekomst in stand te houden en te beveiligen, en de collectie op een publieksgerichte wijze [te] presenteren en erover [te] informeren”.*⁵

Bemerk dat objectregistratie de facto wordt vereenzelvigd met *inventarisatie* (“volgens de regels van de basisregistratie”). Over de *verhouding* van objectregistratie tot respectievelijk de bewarende, wetenschappelijke en publieksgerichte functie wordt met geen woord gerept.

4 Steekkaarten

Vóór de komst van de computer was een registrator haast uitsluitend aangewezen op het gebruik van steekkaarten. Hierop stonden - vaak voorgedrukt - een aantal velden die voor een stuk overeenstemden met de velden in een inventaris, maar verder ook tal van nieuwe informatie konden bevatten zoals vervaardiger, techniek of materiaal, afbeelding, toestand, object trefwoord, opschrift, literatuur, Er konden ook één of meer foto's van het kunstvoorwerp (voor- en achteraanzicht, totaalbeeld of detail) aan de achterkant van de steekkaart worden bevestigd.

Door middel van steekkaarten konden objecten min of meer gedetailleerd worden beschreven. Een dergelijke fiche bevatte bovendien gediversifieerde informatie: behalve de verantwoordelijke Behoud & Beheer van een instelling was ook de onderzoeker en de tentoonstellingsmaker gebaat bij een correct en volledig ingevulde steekkaart. Niettemin vertoonden zelfs de meest gedetailleerde steekkaarten grove tekortkomingen. Eén van de opmerkelijkste nadelen ervan was dat ze maar op één of hoogstens enkele manieren tegelijk konden worden bevraagd. Steekkaarten werden immers maar volgens één criterium geordend (in veel gevallen de naam van de kunstenaar), en het was dat criterium dat als sleutel gold. Met ‘sleutel’ wordt hier bedoeld: een manier waarop gegevens worden geordend, en dat afzonderlijke onderwerpen van elkaar onderscheidt of juist in verband brengt met elkaar⁶.

Om de voorwerpen niet enkel als objecten, maar als ‘onderdelen van een verzameling’ te beschrijven, was de registrator genoodzaakt om door middel van bijkomende indexen, concordantielijsten, standplaatscatalogi en trefwoordenregisters de samenhang en/of verscheidenheid van een collectie duidelijk te maken.

⁵ <http://www.wvc.vlaanderen.be/musea/erkenning.htm>

⁶ Tegelijk met bijvoorbeeld de alfabetische rangschikking op naam kon ook de kleur van de steekkaart of zelfs de vorm ervan als een sleutel gelden.

5 Trefwoorden *versus* thesauri

Het waren vooral de vele soorten **trefwoordenregisters** die objectregistratie interessant maakten.

De soorten data die zich leenden om in registers te worden opgenomen, waren bovendien eindeloos.

Vóór de komst van de computer werden die inspanningen echter tamelijk bescheiden gehouden, alleen al omdat het aanmaken van bijkomende sleutels veel werk met zich mee bracht.

Het werken met trefwoordenlijsten veronderstelde bovendien een doorgedreven uniformisering.

Het ging bijvoorbeeld niet op om een afgebeeld personage de ene keer als 'Heilige Franciscus van Assisi' en de volgende keer als 'Sint-Franciscus van Assisi' te registreren, omdat samen horende onderwerpen op die manier niet samen konden worden teruggevonden. In de meeste instellingen werden er daarom afspraken gemaakt. Maar zelfs met de meest rigide procedures kon men niet verhinderen dat er dubbelzinnigheden bleven bestaan⁷. Toch bleken woordenlijsten zeer nuttige werkinstrumenten. Ze deden namelijk wat ze behoren te doen: de verschillende objecten met elkaar in verband brengen in betekenisvolle relaties.

Thesauri gaan daarin nog een stap verder. Net als trefwoordenlijsten zijn thesauri verzamelingen van trefwoorden. In tegenstelling tot de 'platte' woordenlijsten zijn thesauri hiërarchisch geordend. Er worden met andere woorden *relaties* gelegd tussen de verschillende termen, wat bijzonder krachtige zoek- en classificatiemogelijkheden oplevert.

Met de komst van de computer zijn de mogelijkheden met betrekking tot de inhoudelijke of vormelijke ontsluiting van (museale) collecties exponentieel gegroeid. De moeilijkheden die gepaard gaan met deze nieuwe ontwikkelingen (in het bijzonder thesauri), zijn dat echter evenzeer. Het is daarom een misvatting om te denken dat objectregistratie met de komst van de computer 'gemakkelijker' is geworden. Veeleer geldt het tegendeel.

Tegelijk groeit het besef dat de positie, die geautomatiseerde objectregistratie binnen een instelling inneemt, alleen maar aan belang kan winnen. Zoals gezegd dient het succes van objectregistratie afgemeten te worden aan de mate waarin deze kan worden ingeschakeld in de vier museale basisfuncties: verwerven, behoud en beheer, onderzoek en publiekswerking.

⁷ Omdat vroeger de middelen voor honderd percent dekkende classificatielijsten beperkt waren, vielen de vele fouten niet op. Sommige musea hadden tienduizenden voorwerpen, en alleen al om ze op de juiste manier te nummeren waren verschillende mensjaren nodig. Als er zich tussen de honderden 'sinten' ook een aantal 'heiligen' bevonden, nam niemand daar aanstoot aan.

Hoofdstuk 2

Analyse van de behoeften

1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van de brainstormsessies van de expertengroep. Voor het gemak zijn de naar voren gebrachte items gerangschikt volgens een aantal thema's.

De huidige problemen met betrekking tot de museale collectieregistratie in Vlaanderen zijn uiteraard een samengaan van verschillende factoren. Omdat geautomatiseerde objectregistratie te maken heeft met computers en digitalisering is men nogal gauw geneigd om veel van de problemen te herleiden tot een louter technische kwestie. De software waarmee objectregistratie gebeurt, is dan voor een doorsnee mens te complex om te worden begrepen, of de mogelijkheden van het programma zijn te beperkt, of automatisering binnen musea is simpelweg te duur. Daar is uiteraard iets van aan, en een deel van deze kritiek blijft overeind. Toch wil de expertengroep speciale aandacht vragen voor enkele aspecten die over het algemeen te weinig aan bod komen.

2 Project Standaardisering Collectieregistratie

In 1998 ging het 'Project Standaardisering Collectieregistratie' van de Vlaamse Gemeenschap van start, met als doel een uniforme objectregistratie in de Vlaamse musea. Die uniformiteit had zowel te maken met de gehanteerde invoerstandaarden (objecten dienden vooral volgens hetzelfde stramien te worden geregistreerd), als met de gebruikte software. Goede objectregistratieprogramma's zijn namelijk duur, en met het Project Standaardisering wilde de Vlaamse Gemeenschap besparen in de licentie- en onderhoudskosten waar de musea tegenaan keken wanneer ze geautomatiseerd wilden registreren. De idee was even eenvoudig als genereus: de Vlaamse Gemeenschap sloot een totaalcontract af met een softwareleverancier, en kon op die manier de musea tegen bijzonder gunstige voorwaarden voorzien van software.

Door aanhoudende problemen met de software (IMC - modules) kende het project echter een zeer ongelukkig verloop. De ontwikkelaar van de software Bureau IMC moest na enige tijd zelfs de boeken sluiten. Aanzienlijke investeringen - zowel van de kant van de Vlaamse Gemeenschap als van de kant van de musea - werden daardoor teniet gedaan. Op veel plaatsen was niet enkel in materiaal maar ook in personeel geïnvesteerd. Door de malaise met IMC - modules heeft dat extra - personeel nauwelijks gerendeerd voor objectregistratie. Ook de hardware-investeringen werden niet voor het oorspronkelijke doel aangewend. Toen in 2001 voor het Project Standaardisering werd overgeschakeld op andere software (Adlib) waren heel wat musea ondertussen op eigen initiatief op zoek gegaan naar alternatieve programma's. Sommige instellingen waren noodgedwongen eigen, op maat gemaakte, registratiesoftware gaan ontwikkelen⁸. Het project Standaardisering heeft daardoor grotendeels zijn doel gemist. De Vlaamse Gemeenschap heeft weliswaar nieuwe functionerende software aan de musea aangeboden, maar lang niet aan dezelfde oorspronkelijke gunstvoorwaarden.

⁸ Alleen al in de door de Vlaamse Gemeenschap erkende musea wordt gebruik gemaakt van een tiental verschillende applicaties. Het marktaandeel van Adlib wordt op ca. 60 % geraamd. In sommige musea wordt met meer dan één objectregistratieprogramma gewerkt. Zie bijlage 2.

Hoewel het merendeel van de musea inmiddels een aanvang hebben genomen met geautomatiseerde objectregistratie (in Adlib of in andere systemen), verloopt die operatie toch heel vaak bijzonder moeizaam. De nood aan een betrouwbare technologie is immers maar één aspect van de registratieproblematiek. Minstens even belangrijk, zoniet belangrijker, zijn twee problemen waar tot nog toe nauwelijks aandacht is aan besteed.

In de eerste plaats is objectregistratie allesbehalve een activiteit voor *dummies*. Meer inzicht in de vaardigheden waarover een objectregistrator moet beschikken om naar behoren zijn of haar vak uit te oefenen is een eerste vereiste om uit het slop te geraken waarin objectregistratie in Vlaanderen is geraakt.

In de tweede plaats dient het museumbeleid zelf een klaardere kijk te krijgen op de rol van objectregistratie binnen de ruimere museumwerking. Meer inzicht in de functie die objectregistratie heeft met betrekking tot andere museale taken, zou zonder twijfel bijdragen tot een consistenter registratie- en, meer algemeen, digitaliseringsbeleid.

Er is, om samen te vatten, dringend nood aan een dubbele mentaliteitsverandering.

3 Een nieuwe kijk op het profiel van de objectregistrator

Geautomatiseerde objectregistratie biedt enorme voordelen, maar heeft ook nadelen. De benodigde software is zeer specifiek, en wordt door slechts enkelen te gronde beheerst. De moderne technologie biedt ongekende mogelijkheden om objecten uiterst precies te omschrijven (zoals aan de hand van thesauri), maar de theoretische en praktische complexiteit van de registratie wordt daardoor wel groter. Bovendien blijkt het bijzonder moeilijk om de beoogde 'intermuseale registratiestandaard' vol te houden. De collecties van musea zijn immers allesbehalve homogeen. Voor de beschrijving van de stukken gelden tal van inhoudelijke en vormelijke standaarden die meestal zeer specifiek zijn.

Concreet: de manier waarop objecten worden geregistreerd in een scheepvaartmuseum verschilt wezenlijk van de manier waarop men dat doet in een museum voor schone kunsten of een etnografisch museum. Het is zelfs zo dat sommige software zich beter leent voor het beschrijven van bepaalde collecties dan andere.⁹ Het op elkaar afstemmen van al die verschillende manieren van registreren, is een werk van bijzonder lange adem. Het is bovendien een taak die niet alleen de individuele registrator toekomt.

Goede objectregistratie houdt beduidend meer in dan het gebruik van bepaalde software. Het betekent onder andere dat de registrator zich moet kunnen verplaatsen in de rol van restaurateur, depotbeheerder, conservator, bruikleennemer, onderzoeker en publiek. Elk van hen is immers voor een groot deel aangewezen op de informatie die de registrator aandraagt. Een goede registrator beschikt daarom over een uitgebreid vocabularium, vakkennis in diverse gebieden, en inzicht in de verschillende standpunten van waaruit een collectie kan worden bevraagd. In Vlaanderen (in tegenstelling tot Nederland) ontbreekt op dat vlak elke vorm van opleiding.

NOOD AAN EEN SPECIFIEKE (HOGERE) OPLEIDING MUSEOLOGIE

Vanuit de musea weerklinkt de roep om gespecialiseerd personeel steeds luider. Die nood is er eigenlijk steeds geweest, al doet hij zich pas nu, nu de mogelijkheden en moeilijkheden van geautomatiseerde objectregistratie ten volle duidelijk worden, pas goed voelen.

⁹ Ter illustratie: in de museumsite in Tienen worden de binnenkomende stukken geregistreerd in File Maker Pro 5.0. Archeologische vondsten worden geïnventariseerd in een Accessdatabank, de digitalisering van de plannen van de opgravingen gebeurt met Autocad. Met het GIS-systeem Arc View worden de vondsten gekoppeld aan de plannen. Het foto- en dia-archief wordt geïnventariseerd met Excel. (Bron: Jaarverslag van de Museumsite in Tienen voor het werkjaar 2003).

In tegenstelling tot in Nederland is er in België geen enkele vorm van gespecialiseerd onderwijs voor museummedewerkers, laat staan dat er specifiek vorming op maat voor registrators zou bestaan.

In Nederland bestaat de Reinwardt Academie (Amsterdam), die een HBO- of Mastersopleiding Museologie verstrekt. Er zijn vier verschillende afstudeervarianten, met naast 'Publieksbegeleiding' en 'Tentoonstellen' ook 'Collectiebeheer' en 'Informatieverzorging'.

Bij Collectiebeheer staat de materiële zorg voor de collectie centraal. Voor 'Informatieverzorging' staat in hun Studiegids 2002-2003 het volgende te lezen: "De afstudeervariant waarbij het kernvak informatieverzorging centraal staat, leidt op tot functies die te maken hebben met het administratieve beheer van collecties, zoals registrator. Tot het werkterrein behoort onder andere ook het automatiseren van de collectieadministratie, thesaurus- en nomenclatuurontwikkeling, het voorbereiden (op het documentaire vlak) van tentoonstellingen, en het verzorgen van bruiklenen."¹⁰

In het kader van samenwerkingsovereenkomsten volgt een deel van deze studenten stage aan Vlaamse instellingen. Dat soort projecten is dan meestal voor beide partijen een verrijking. De doorsnee Reinwardt-student laat zich opmerken door zijn of haar frisse en methodische aanpak.

Doorstroming naar de Vlaamse reguliere arbeidsmarkt is echter uitzonderlijk, hoewel het Bachelor diploma Museologie, dat de Reinwardt academie aflevert, ook in Vlaanderen wordt erkend.

Toch kan het nooit de bedoeling zijn dat aan een structurele nood in Vlaanderen enkel door een Nederlands instituut tegemoet wordt gekomen. Als vorming van registrators in Vlaanderen onmogelijk is op het niveau van regulier onderwijs, dan dient er minstens ad hoc in kwaliteitsvolle opleidingen te worden voorzien.

NOOD AAN SPECIFIEKE CURSUSSEN EN OPLEIDINGEN VOOR OBJECTREGISTRATORS

Nu blijkt dat ook op het vlak van opleidingen de situatie in Vlaanderen veel te wensen overlaat. Uit de discussie kwam in elk geval naar voren dat er bijzonder *weinig* opleidingen zijn die zich specifiek richten tot objectregistrators in musea. De weinige initiatieven die in dat verband zijn genomen, hebben dan nog af te rekenen met een opvallend lage opkomst.

Daar zijn verschillende mogelijke redenen voor (overaanbod aan andere cursussen, opleiding wordt te duur bevonden, men is niet overtuigd van de kwaliteit van de opleiding...) maar de belangrijkste redenen zijn wellicht:

- dat de doelgroep geen weet heeft van de bestaande initiatieven (o.a. te wijten aan een falende promotie ervan)¹¹
- dat er een ernstig tekort is aan motivering

Dit laatste dient genuanceerd te worden. Vaak bevindt de objectregistrator zich op een niveau in het personeelsorganigram dat hij of zij niet autonoom beslist over deelname aan opleidingen en cursussen. De verantwoordelijke van een instelling doet dat in zijn / haar plaats. Het gaat dus niet alleen om het eventueel ontbreken van motivering bij registrators, maar ook bij leidinggevenden in musea. Bovendien wordt er vanuit grotere instellingen omwille van uiteenlopende redenen vaak maar één personeelslid afgevaardigd, met de bedoeling dat dit personeelslid het thuisfront verder zelf opleidt en brieft. Het valt te betwijfelen of deze praktijk in het geval van registratieopleiding veel nut heeft.

NOOD AAN SPECIFIEKE INFORMATIE EN DOCUMENTATIE

¹⁰ Studiegids Amsterdamse Hogeschool voor de kunsten. 2002-2003, [Amsterdam].

¹¹ De opleidingen die het Landelijk Contact Museumconsulenten en de Nederlandse Museumvereniging voorzien zijn evenmin bekend in het veld. Op het vlak van buitenlandse opleidingen kunnen echter ook andere factoren een rol spelen, zoals afstand en kostprijs.

Het niveau van voorkennis van deelnemers aan registratieopleidingen is door de band genomen laag.

De meeste deelnemers blijken geen weet te hebben van instrumenten die kunnen helpen bij het registreren (bijvoorbeeld het Cidoc Factsheet¹²), noch van de kanalen waarlangs deze instrumenten kunnen worden verkregen.

Over het algemeen kan worden gesteld dat de bestaande documentatie aangaande (museale) collectieregistratie

- te weinig bekend of toegankelijk is (men vindt het niet, ook al staat het 'ergens op het internet')
- te omvangrijk en divers is (men beschikt niet over de tijd om alle informatie door te nemen)
- te academisch is (de informatie is niet praktijkgericht genoeg).

In dit verband dient nog te worden opgemerkt dat er tot op heden (2003) geen enkel tijdschrift in Vlaanderen is dat zich richt op de professionele museummedewerker, en waarin dergelijke onderwerpen aan bod kunnen komen.

NOOD AAN STURING MET BETREKKING TOT STANDAARDEN EN THESAURI

Een zeer specifiek probleem binnen objectregistratie wordt gevormd door de structurele nood aan standaarden en thesauri. Alles wijst er trouwens op dat de kwestie in de toekomst enkel aan belang zal winnen.

Dit is niet de plaats om de volledige thesaurusproblematiek in kaart te brengen. Het volstaat om erop te wijzen dat de thesaurusproblematiek bijzonder complex is, en dat een overdreven fixatie erop veeleer fnuikend dan productief werkt. Zonder het belang van thesauri te willen minimaliseren, pleit de expertengroep er voor om de kwestie 'parallel' aan te pakken, waarbij objectregistratie *los van* thesauri kan worden beschouwd. Heel veel taken waarin objectregistratie een aanzienlijke rol speelt (of kan spelen), zijn immers mogelijk *zonder* thesaurus.

Overigens wordt druk gewerkt aan (technologische) alternatieven als 'semantische velden' en ontologieën, waarbij termen veeleer aanzien worden als betekenisdragende knooppunten binnen contextuele netwerken¹³.

Het verdient aanbeveling om de discussie rond thesauri niet te beperken tot de museale objectregistratie. Al wie actief is op het vlak van ontsluiting van digitaal of gedigitaliseerd erfgoed krijgt er vroeg of laat mee te maken.

4 Een nieuwe kijk op de functie van objectregistratie

Er zullen wellicht maar weinig geprofessionaliseerde musea in Vlaanderen te vinden zijn waar de computer nog niet zijn intrede heeft gedaan. Dat wil allerminst zeggen dat alle Vlaamse musea werkelijk begonnen zijn met automatisering. Het is van groot belang dat museale objectregistratie wordt opgenomen in twee essentiële processen. Objectregistratie vormt immers zowel binnen het collectiebeheer, als binnen het informatiebeheer van musea een onontbeerlijke schakel.

Slechts in weinig musea is men vertrouwd met de idee dat collectieregistratie de basis vormt van een goed collectie*management*. Dat heeft zowel te maken met een tekort aan

¹² Zie bijlage 3

¹³ Om een idee te krijgen van de mogelijkheden en moeilijkheden waarmee registrators te maken krijgen, zie: Hodge, Gail, *Systems of knowledge organization for digital libraries: beyond traditional authority files*, Washington, 2000 (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub91/pub91.pdf>). Een uittreksel hiervan is terug te vinden op: http://nkos.slis.kent.edu/KOS_taxonomy.htm.

managementervaring en -vaardigheden als met een gebrekkige kennis van de mogelijkheden van (goede) software op dat vlak.

Een belangrijke vaststelling is het feit dat de nadruk op het aspect publiekswerking in een museum vaak ten koste gaat van objectregistratie, of dat aan de andere kant de objectregistratie haast volledig ten dienste staat van die publiekswerking. Met het eerste wordt bedoeld dat objectregistratie al te vaak een opdracht is die 'tussendoor' moet gebeuren. Met het tweede wordt bedoeld dat, indien er al structureel wordt ingevoerd, dit meestal in het kader is van een tijdelijke of van de permanente tentoonstelling. Nochtans is een gestructureerde aanpak in elk museum broodnodig. Zelfs indien men al over software beschikt, en al een tijdje aan de gang is, kan het geen kwaad een moment van bezinning in te lassen en het 'waarom' van objectregistratie te 'her'-denken.

De verschillende 'departementen' van een museum (publiekswerking, onderzoek, behoud en beheer, management) gedragen zich nog al te vaak als afzonderlijke entiteiten of eilandjes. Het in kaart brengen van de informatiebehoefte van de verschillende museale functies en het op elkaar afstemmen van de verschillende informatiestromen binnen een museum, maken deel uit van een oefening die enige vaardigheid vereist. De voordelen op langere termijn zijn echter groot, en het lijkt geen twijfel dat het algemene functioneren van de instelling zelf baat heeft bij een dergelijke operatie.

NOOD AAN BEZINNING EN VOORLICHTING

Traditioneel wordt objectregistratie niet als een aparte museale taak aanzien. ICOM onderscheidt zoals gezegd vier opdrachten, waarbij de collectie (de 'stukken') telkens centraal staat: verwerving, behoud en beheer, wetenschappelijk onderzoek, en ontsluiting. We hebben hierboven getracht het verschil aan te geven tussen registratie en inventarisatie.

Inventarisatie is een activiteit die haast uitsluitend in het teken staat van de verwerving van een museale collectie. *Objectregistratie* daarentegen functioneert als een soort 'hulpwetenschap'. Ze bewijst haar nut bij elke museale activiteit, zeker wanneer de objectregistratie geautomatiseerd verloopt. Dat nut is echter nog niet tot elke museumverantwoordelijke doorgedrongen.

Hoewel er dus niets op tegen is om uit operationeel oogpunt de objectregistratie onder te brengen bij de afdeling 'Behoud & Beheer' van een museum, moet er toch over worden gewaakt dat de faciliterende functie van objectregistratie niet enkel tot de domeinen 'behoud' en 'beheer' wordt beperkt. Objectregistratie, uitgevoerd volgens de regels van de kunst, levert in potentie ook een aanzienlijke bijdrage tot het management van het museum, tot het management van de collectie, tot onderzoek en de presentatie van een collectie. De geautomatiseerde objectregistratie is in die zin dringend toe aan een fundamentele opwaardering.

Objectregistratie 'volgens de regels van de kunst' is helemaal geen eenvoudige taak. In ideale omstandigheden is er bij het registreren van een object feedback nodig van zowel de restaurateur, de depotbeheerder, de wetenschappelijke medewerker en de publieksverantwoordelijke. Dat is in de praktijk onmogelijk, want onbetaalbaar. Gemakshalve wordt objectregistratie in veel gevallen dan maar overgelaten aan niet-wetenschappelijk gevormde medewerkers die zich 'bij gelegenheid' aan van taak kunnen kwijten. Met als gevolg dat de registratie - zelfs op basisniveau - vaak onvolledig of inaccuraat is. Het hoeft geen betoog dat objectregistratie in dat geval quasi waardeloos is. Dat is des te spijtiger omdat men op die manier in een vicieuze cirkel terecht komt. Te weinig aandacht voor goede objectregistratie resulteert in slordig opgestelde records, met als gevolg records die nauwelijks dienstbaar zijn bij tentoonstellingen, publicaties of wetenschappelijk onderzoek. Tegelijk verzuimt men om de resultaten van wetenschappelijk onderzoek (bijvoorbeeld in het kader van een tijdelijke tentoonstelling) op te nemen in de digitale records van museumobjecten. Objectregistratie blijft op die manier bungelen in een soort vacuüm (een virtuele realiteit) waar niemand echt iets aan heeft.

NOOD AAN EEN OMKADEREND DIGITALISERINGSBELEID

Aansluitend op de bovenvermelde verzuchtingen kan worden vastgesteld dat er, afgezien van een intern registratiebeleid, haast op geen enkele manier sprake is van een ruimer digitaliseringsbeleid.

In het geval van musea wordt onder 'digitalisering' al gauw grootschalige ontsluiting van het culturele erfgoed via het internet begrepen. Beeldverwerking speelt daarin een grote rol, omdat men aanneemt dat het publiek massaal zit te wachten op volledige, *on line* museumcatalogi. Het zou kunnen dat dit inderdaad een verwachting van het grote publiek is. Wat vast staat, is dat er weinig cijfer- en studiemateriaal voor handen is om die veronderstelling te staven. Vaak echter lijkt die internetontsluiting vooral een prioriteit voor het overheidsbeleid, eerder dan voor de museumverantwoordelijken. Aanwezigheid op het internet betekent immers visibiliteit.

De expertengroep pleit ervoor dit soort massale internetontsluiting te beschouwen als de 'kers op de taart'. De presentatie van gegevens rond museumobjecten aan het grote publiek maakt immers slechts een (beperkt) deeltje uit van het scala aan mogelijkheden dat door objectregistratie wordt geboden. Indien alsnog wordt overgegaan tot massale internetontsluiting 'voor het brede publiek' zou in elk geval voldoende aandacht moeten worden besteed aan het opstellen van een 'digitaliseringsplan'. Welke doelstellingen en welk doelpubliek hoopt men te bereiken? Heeft men genoeg oog voor de eigenheid van het erfgoed in kwestie? Waar liggen de prioriteiten etc...?

Tevens dient te worden nagedacht over een omkaderend digitaliseringsbeleid voor 'cultureel erfgoed'. Concreet stelt zich de vraag of er bijvoorbeeld portaalsites nodig zijn, en zo ja, wie die dient te ontwikkelen, wat de inhoud ervan moet zijn en welk doelpubliek men hoopt te bereiken. Zijn er mogelijkheden om *cross references* aan te maken (bijvoorbeeld samenwerkingsverbanden met toerisme), en kan er werk worden gemaakt van een efficiënt gebruik van digitale data? Het spreekt voor zich dat deze discussies zich niet louter op het niveau van de musea kunnen afspelen.

Uiteraard zijn er op dit ogenblik al initiatieven op Europees niveau¹⁴. De schaal (en vaak ook het experimentele gehalte) daarvan is echter bijzonder groot, de continuïteit beperkt en het praktische nut voor musea is vaak bedenkelijk. Waar de musea concreet behoefte aan hebben zijn ingrepen van praktisch nut. Op welke manier kan ICT helpen om hun taken beter en efficiënter te vervullen?¹⁵

Het is overigens het overwegen waard om op dit niveau eerder terug te grijpen naar collectieregistratie in plaats van objectregistratie.

¹⁴ *Online Museums: from Research to Innovation, from RAMA to OpenHeritage*. Zie: <http://www.cultivate-int.org/issue3/rama/>

¹⁵ Helaas is het Europese digitaliseringsbeleid daar helemaal *niet* op gericht. De voornaamste doelstelling van het Europese beleid is er voorlopig op gefocust de technologische achterstand ten opzichte van de Verenigde Staten zo snel mogelijk te overbruggen. Innovatie en experiment worden daarbij aangemoedigd, praktische toepassingen komen pas op de tweede plaats. Voor een niet-commerciële sector als cultureel erfgoed lijkt het daarom raadzaam het ICT-beleid toe te spitsen op het implementeren van technologieën die hun waarde en duurzaamheid bewezen hebben. Dat is over het algemeen veiliger, sneller en goedkoper. Hoogtechnologische bravourestukjes worden wellicht beter overgelaten aan sectoren waarin innovatie een voorwaarde is om te overleven: de medische, bancaire en verzekeringssector bijvoorbeeld.

Hoofdstuk 3

Conclusies & Aanbevelingen

Het project 'Standaardisering Collectieregistratie' van de Vlaamse Gemeenschap was een bijzonder waardevol initiatief. De resultaten op korte termijn zijn weliswaar ver beneden de verwachtingen gebleven, maar dat geldt voor het merendeel van investeringsprojecten op ICT-gebied. Toch heeft het project een belangrijke emancipatorische rol gespeeld bij het vele museum personeel dat bij objectregistratie betrokken is. Het heeft de discussie aangewakkerd over de rol en de plaats van geautomatiseerde (of gedigitaliseerde) objectregistratie.

1 Aanbevelingen met betrekking tot de functie van registrator

- Het opwaarderen van de functie van objectregistrator
- Er is dringend nood aan een min of meer uniform functieprofiel van museumregistrator, waarbij de functie erkend wordt als een specialiteit op zich (en waarvoor dus regelmatige bijscholing vereist is). Daarbij zou kunnen verwezen worden naar het curriculum van de Reinwardt Academie, specialiteit 'Informatieverzorging', dat zich rechtstreeks richt op de vorming van objectregistrator. Gerelateerd hieraan is de (oude) discussie of objectregistratie wetenschappelijk werk is of niet. Het stempel 'wetenschappelijk' of 'pre-wetenschappelijk' heeft uiteraard consequenties voor de subsidiëring, maar het heeft eveneens gevolgen voor de waardering die binnen en buiten de musea voor de functie van registrator wordt opgebracht.
- Het museumbeleid zou zich moeten bezinnen over het product dat een objectregistrator tot stand brengt: het objectrecord. Wat is de status daarvan en welke doeleinden dient het? Het gaat hier dan hoofdzakelijk over middelgrote tot grote musea.
- Zo is het bijvoorbeeld eerder uitzondering dan regel dat de resultaten van wetenschappelijk onderzoek (kunsthistorisch of in het kader van een restauratie) worden opgenomen in het objectrecord, of dat er minstens naar wordt verwezen. Dat geldt overigens ook voor andere documenten als de aankoop- of verwervingsakte. Het gevolg daarvan is dat het objectrecord niet als 'vol' wordt aanzien. Het fungeert voor heel veel taken als een 'opstapje', maar voor geen enkele taak als 'instrument'. In het ideale geval biedt het objectrecord een actuele stand van zaken met betrekking tot het object. Dat betekent: alle informatie over het object 'als deel van een collectie' en alle informatie over het object als deel van een museale collectie. Uiteraard is niet alle informatie bestemd voor om het even wie. Vertrouwelijke informatie dient als zodanig te worden behandeld. Geautomatiseerde objectregistratie biedt echter veel mogelijkheden met betrekking tot gebruikers- en toegangsrechten, zodat verschillende doelpublieken toegang krijgen tot verschillende soorten informatie. Die mogelijkheden zouden meer moeten worden benut. Enkel op die manier kan iedere persoon - of tenminste iedere persoon die daar het recht toe heeft - profiteren van de voorhanden zijnde kennis. De objectregistrator 'beheert' in dat geval niet het object zelf, wél alle informatie met betrekking tot dat object.

- Het verbeteren van de opleiding van objectregistrator
- Het organiseren van regulier museologisch onderwijs, het toekennen van speciale studiebeurzen en het erkennen van buitenlandse diploma's is wellicht te hoog gegrepen, al dienen deze pistes nader onderzocht te worden. Wat wel op korte termijn te realiseren is, zijn **periodieke opleidingen**, *ingericht door organisaties met voldoende knowhow en geloofwaardigheid, die voldoende en efficiënt gepromoot worden en die bij voorkeur worden afgesloten met een soort certificering* (cfr. Nederland). Deze opleidingen kunnen modulair opgebouwd zijn of kunnen thematisch verdiepend zijn. In elk geval moet overlapping vermeden worden en dient het aanbod op Vlaams niveau (in sommige gevallen zelfs op internationaal niveau) afgestemd te worden op elkaar.
Omwille van de continuïteit verdient het aanbeveling om deze opleidingsmodules zoveel mogelijk te verankeren in het breder kader van één of andere (onderwijs)organisatie. Op die manier worden problemen met betrekking tot accommodatie, reservering en dergelijke tot een minimum beperkt. Bovendien vermijdt men dat de praktische organisatie van een cursus telkens opnieuw nodeloos veel energie vergt (zoeken en vastleggen van een geschikte zaal, kennisgeving van routebeschrijving, voorzien van catering etc). Aangezien het werk van een museumregistrator gelijkenissen vertoont met de activiteiten van een bibliothecaris en archivaris, verdient het aanbeveling na te gaan of er mogelijkheden zijn om de opleidingen objectregistratie aan te laten sluiten bij de opleidingen van genoemde sectoren.
- Met betrekking tot opleiding zijn er een hele reeks onbekende factoren: welke soorten opleiding zijn vereist? Onder welke vorm, voor welke specifieke doelgroepen? Welke factoren beïnvloeden het succes van opleidingen: geografische spreiding, datum, kostprijs, ...?
Om een antwoord te verkrijgen op dit soort vragen zou elke opleiding moeten worden afgerond met een evaluatieformulier waarbij niet alleen de inhoudelijke verdiensten van de cursus worden getoetst, maar waarbij tevens wordt gepolst naar dit soort randvoorwaarden.
- Eén van de belangrijkste vragen bij deze opleidingskwestie is de vraag welke instantie het best is geplaatst om deze opleiding te organiseren. De functie van museumconsulent collectieregistratie en -automatisering is sinds het vertrek van Gerdie Borghuis niet ingevuld. Wellicht is de rol van coördinator, indien niet die van organisator, voor het steunpunt weggelegd¹⁶. Het is van groot belang dat het voor de sector duidelijk wordt wie instaat voor welk soort opleiding. Binnen de musea is het immers niet duidelijk tot wie men zich kan wenden voor bijscholing. Haast alle bestaande initiatieven worden ad hoc georganiseerd. De Vlaamse Museumvereniging voorziet voor sommige museale taken opleiding, evenals de Vlaamse Gemeenschap en de Provinciale museumconsulenten. In sommige steden voorziet de stedelijke overheid zelf in cursussen met een museologische inslag, waaronder objectregistratie. Het feit dat deze cursussen op verschillende beleidsniveau's worden georganiseerd, draagt bij tot de verwarring.
- Het aanbieden van een overzicht van activiteiten voor de objectregistrator

¹⁶ In het kader van een (officieuze) samenwerkingsovereenkomst organiseert bijvoorbeeld elke Provinciale Museumconsulent cursussen rond de basistaken van musea, waaronder Collectieregistratie. De cursus wordt in elke provincie gegeven door de Oost-Vlaamse consulente Mieke Van Doorselaer. Het project 'Over de muur' voorziet in een soortgelijke opleiding voor heemkringen. Zonder de kwaliteit van deze opleidingen in twijfel te trekken, zou het wellicht (vooral omwille van de herkenbaarheid) raadzaam zijn dit soort initiatieven aan te bieden in het kader van een overkoepelende structuur.

- Het bestaande aanbod aan activiteiten die zich richten tot objectregistrators dient in kaart te worden gebracht.
- Een **on line kalender** met cursussen en studiedagen is op zich echter onvoldoende: de sector moet ook van het bestaan van een dergelijke kalender op de hoogte zijn. Bijkomende promotionele ondersteuning onder de vorm van gerichte mailings (sturen van e-mailberichten en publicaties) is dan ook geen overbodige luxe. Op zijn beurt veronderstelt dat echter dat het veld in kaart is gebracht, terwijl dat de facto helemaal niet het geval is. De bestaande adressenbestanden zijn onvolledig en niet up-to-date, en bovendien bevatten deze adressenbestanden instellingsgegevens en géén persoonsgegevens. Er is dus geen enkele controle over het feit of specifieke informatie bij de juiste contactpersoon (lees: registrator) terecht komt.
- Een on line activiteitenkalender is slechts efficiënt wanneer plusminus de juiste schaalgrootte wordt aangehouden. Een steunpunt voor archieven, musea en erfgoedcellen vormt in dat opzicht een opportuniteit. Afspraken met anderen zoals VMV, VVBAD, VCV, VCM, VIOE, OMD etc. zouden daarom bijzonder economisch kunnen zijn.
 - Het verbeteren van de toegang tot het ondersteunende instrumentarium
- Een uitgebouwde bibliotheek met rapporten en naslagwerken rond objectregistratie zal slechts in beperkte mate tegemoetkomen aan de vraag om specifieke documentatie vanuit de sector. De modale museumregistrator komt er niet toe zich te verdiepen in gespecialiseerde vakliteratuur. *Er is nood aan goede, concrete handleidingen en instrumenten. Bovendien is er een zeer grote behoefte aan 'geautoriseerde' vakliteratuur, dat wil zeggen: 'gewaarmeerde' en eventueel geannoteerde literatuur en internet-links.* De middelen die voor dergelijke doeleinden kunnen worden aangewend zijn uitermate bescheiden. Er dient gezocht te worden naar manieren om vakliteratuur op te sporen en te ontsluiten. Gezien het beperkte aantal personen dat professioneel bezig is met objectregistratie, zou in het geval van publicaties eventueel gedacht kunnen worden aan 'leesgroepen', waarbij de opdracht om teksten te annoteren tegen vergoeding (eventueel in natura) wordt uitbesteed. Het annoteren van internetlinks daarentegen is van een totaal andere orde. Internationale samenwerking kan hier wellicht uitkomst bieden.
- Dit instrumentarium omhelst tevens *tools* als de AAT en SPECTRUM. De AAT komt op een andere plaats in deze tekst ter sprake. Met Spectrum wordt gerefereerd aan een inhoudelijke museale registratiestandaard, ontwikkeld door MDA (*Museum Documentation Association*, GB). Op Vlaams niveau zou momenteel worden gewerkt aan een vertaling. Een probleem daarbij is dat de UK - Spectrum nog wordt herwerkt, de herwerkte versie zou pas in 2005 beschikbaar zijn. Net als bij de AAT-vertaling is hier dus geen sprake van een éénmalige investering, maar een continue bijdrage.

2 Aanbevelingen met betrekking tot het omkaderende digitaliseringsbeleid

- Coördinatie van het digitaliseringsbeleid op Vlaams niveau
- Er dient een betere afstemming te komen tussen de verschillende beleidsniveau's (verticaal) en tussen de verschillende (sub)sectoren (horizontaal) met betrekking tot het gevoerde en te voeren digitaliseringsbeleid.
Indien coördinatie op het Vlaamse niveau als doelstelling te hoog gegrepen zou blijken, moet minstens werk gemaakt worden van een directer, zuiverder en doorzichtiger communicatie. Tussen het Europese, federaal en Vlaamse niveau enerzijds, en tussen de provincies, de steunpunten en de instellingen anderzijds bevinden zich te veel, te verscheiden en veelal in het veld volslagen onbekende niveau's waarop informatie met betrekking tot digitalisering van cultureel erfgoed wordt verzameld en aangeboden. Op die manier bereikt belangrijke informatie met betrekking tot subsidies, samenwerkingsverbanden of technologieën de belanghebbenden niet, ofwel te laat. Juist met betrekking tot digitalisering en automatisering verlopen de technologische evoluties bijzonder snel. Indien niet op zeer korte termijn kan worden voorzien in een stroomlijning van informatie, dreigen veel initiatieven en inspanningen al bij voorbaat een maat voor niks te zijn. Door een gebrekkige communicatie worden op meerdere fronten (en vaak tegelijk) gelijkaardige of overlappende initiatieven ontplooid en/of worden de resultaten van sommige (succesvolle) projecten niet ten dienste gesteld van andere belanghebbenden.
- Een ander probleem bij objectregistratie is het gebruik van *software*.
De markt aan verschillende registratieprogramma's is enorm verscheiden, de klandizie divers. De juiste registratiesoftware vinden voor het juiste registratieproject is geen sinecure. *Op Vlaams niveau zou daarom alle voorhanden zijnde kennis daaromtrent moeten worden verzameld.*
Idealiter wordt een consultant registratie aangesteld die een kenner en specialist is met betrekking tot objectregistratie-software. Hij of zij zou begeleidend moeten optreden bij het implementeren van nieuwe technologieën: nieuwe registratiesoftware, nieuwe aanpakken voor collectieregistratie, vernieuwende projecten (zoals de Antwerpse mobiele registratie'brigades', Move, PCCE, ...).
- Ontwikkelen van voorlichting en bijscholing voor museumverantwoordelijken en wetenschappelijk personeel
- Er moet worden nagegaan hoe men het **nut** en de concrete **voordelen** van objectregistratie met betrekking tot de museale taken duidelijk kan maken.
Door aan te tonen op welke manieren het werk van een objectregistrator rendeert, zal waardering ongetwijfeld vanzelf volgen.
- Wellicht belangrijker dan het voorgaande is echter de noodzaak om wetenschappelijk personeel de **beginselen van collectie- en informatiemanagement** bij te brengen. Aangewezen vormen van kennisoverdracht zijn studiedagen en lezingen, waarbij folders ondersteunend en expliciterend werken. Heel in het bijzonder moet erover gewaakt worden dat kennis over collectie- en informatiemanagement voldoende doorstroomt naar alle gelaagdheden van een organisatie. Concreet wil dat zeggen: van conservator tot suppoost.
- Ontwikkelen van een nieuwe opvatting rond 'digitalisering cultureel erfgoed'

- Collectieregistratie dient te worden beschouwd als een **project** dat is afgebakend in tijd en ruimte. In de meerderheid van de gevallen zouden de musea al bijzonder gebaat zijn met de basisregistratie van de collectie. Het valt aan te nemen dat musea bereid zijn tot een bijkomende investering in object- (of collectie-)registratie indien de voordelen ervan voldoende duidelijk zouden zijn, evenals de afbakening in tijd. Dat vereist wel een planmatige aanpak, die in veel gevallen ontbreekt. Slechts sporadisch wordt voor de objectregistratie van een instelling een volledig plan opgesteld, waarbij registratie gekoppeld wordt aan verwervingsbeleid (én afstotingsbeleid) en depotproblematiek¹⁷.
- Op Vlaams niveau valt te overwegen om de veelbesproken **Collectie Vlaanderen** eerst op collectieniveau in kaart te brengen, en pas gaandeweg te verfijnen naar objectregistratie. In Nederland is men met het project Musip bezig om de Collectie Nederland op 'deelcollectieniveau' in kaart te brengen. De voor- en nadelen van een dergelijke aanpak zouden zeker verder moeten worden onderzocht.

¹⁷ Zie: R. Nouwen, *Zin en vormgeving van een museaal verzamelbeleid: collectie en selectie in het Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk*, in: A. STROOBANTS, *Museumcollecties: een (on)deelbare eenheid? Zin en vormgeving van een museaal selectie- en afstotingsbeleid. Handelingen van de studiedag te Gent, 27 november 2000*, Antwerpen, 2000, p. 24-35, en:
Idem, *Het project 'Inventaris en documentatie'. De herinventarisering van de collectie Bokrijk*, in: *Museumbrief*, 2000-4, p. 24-27.

Bijlagen

1. Expertpanel 'Collectieregistratie Vlaanderen 2003'
2. Lijst van de gebruikte registratieprogramma's in erkende musea en musea van de Vlaamse Gemeenschap
3. CIDOC-richtlijnen, nr. 1: Registratie stap voor stap
4. Enkele indicatieve cijfers met betrekking tot de geautomatiseerde museale objectregistratie

BIJLAGE 1: EXPERTPANEL 'COLLECTIEREGISTRATIE VLAANDEREN 2003'

Petra Boekstal	Projectcoördinatrice Registratie en Documentatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea
Gerdie Borghuis	Vakgroepcoördinator Informatieverzorging, Reinwardt Academie, Amsterdam (voorheen consulent registratie en documentatie, Vlaamse Gemeenschap)
Yolande Deckers	Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen
Kristien Hulstaert	consulent wetenschappelijk werk, Nationaal Scheepvaartmuseum, Antwerpen
Peter Keil	Adjunct van de directeur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea
Marina Laureys	Teamhoofd Cultureel Erfgoed, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea
Robert Nouwen	Openluchtmuseum Bokrijk, Genk en Adlib gebruikersgroep
Mieke Van Doorselaer	Museumconsulent, Provincie Oost-Vlaanderen
Jef Vrelust	Nationaal Scheepvaartmuseum, Antwerpen
Steven Leman	Consulent ICT, Culturele Biografie Vlaanderen vzw

BIJLAGE 2: Lijst van de gebruikte registratieprogramma's in erkende musea en musea van de Vlaamse Gemeenschap

PLAATS	MUSEUM	PROGRAMMA
Antwerpen	Openluchtmuseum Middelheim	Adlib
	Etnografisch Museum	Adlib
	Museum Plantin - Moretus	Adlib
	Kunstmusea Antwerpen	Adlib
	Provinciaal Museum Sterckshof	Musae
	Provinciaal Diamantmuseum	Musae
	Modemuseum	TMS
	Kon. Museum voor Schone Kunsten	TMS
	MuHKA	Access
Brugge	Gruuthusemuseum	Adlib
	Groeningemuseum	Adlib
	Stedelijk Archeologisch Museum	Archeologic 1.0
	Stedelijk Museum voor Volkskunde	handmatig
	Memlingmuseum/Sint-Janshospitaal	Adlib
Deinze	Museum van Deinze en de Leiestreek	Adlib
Deurle	Museum Dhondt-Dhaenens	Adlib
Ename	Provinciaal Archeologisch Museum	Adlib
Gaasbeek	Kasteel van Gaasbeek	Adlib
Genk	Openluchtmuseum Bokrijk	Adlib
Gent	Designmuseum	Adlib
	SMAK	Adlib
	Museum voor Schone Kunsten	Adlib
	MIAT	Adlib
	Museum Dr. Guislain	Adlib
	Huis van Alijn	Adlib
	De Wereld van Kina	Filemaker Pro Works Access
Grimbergen	Museum voor de Oudere Technieken	Adlib
Hasselt	Nationaal Jenevermuseum	Adlib
	Stedelijk Museum Stellingwerff-Waerdenhof	Adlib
	Stedelijk Modemuseum	Access
Ieper	Stedelijke Musea	Adlib
Izegem	Stedelijke Musea	Adlib
Kortrijk	Nationaal Vlas-, Kant- en Linnenmuseum	Adlib
	Stedelijke Musea	Adlib
Leuven	Stedelijke Musea	Access
Lier	Stedelijke Musea	Adlib
Lokeren	Stedelijk Museum	Adlib
Lommel	Museum Kempenland	Adlib
Mechelen	Speelgoedmuseum	Filemaker Pro
	Stedelijke Musea	Adlib
Mol	Jacob Smitsmuseum	Adlib
Oostende	PMMK – Museum Constant Permeke	Adlib
Sint-Truiden	Museum Vlaamse Minderbroeders	Adlib
Tienen	Museumsite	Filemaker Pro
Tongeren	Prov. Gallo-Romeins Museum	TMS
Veurne	Bakkerijmuseum	Adlib
Zottegem	Prov. Archeologisch Museum Velzeke	Adlib

BIJLAGE 4: Enkele indicatieve cijfers met betrekking tot de geautomatiseerde museale objectregistratie

Het is niet evident om vlot aan betrouwbaar cijfermateriaal met betrekking tot de situatie en de evolutie van de museale objectregistratie te komen. Dit onderzoek had ook niet de ambitie om daarover gegevens te verzamelen.

Ter illustratie van de problematiek hebben we uit de activiteitenverslagen van 2003 (**av**) en uit enkele projectaanvragen van 2003 (**pa**) binnen het Museumdecreet een aantal relevante cijfers verzameld die indicatief zijn.

MUSEUM	INGEVOERD	NOG TE DOEN
Antwerpen, Rubenshuis (pa)	ca. 1830	ca. 460
Antwerpen, Museum Smidt – Van Gelder (pa)	500	1 500
Antwerpen, Volkskundemuseum (pa)	3 000	117 000
Antwerpen, Etnografisch Museum (pa)	11 633	ca. 18 360
Antwerpen, Nationaal Scheepvaartmuseum (pa)	3 000	ca. 97 000
Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet (pa)	10 000	ca. 62 000
Antwerpen, Museum Plantin-Moretus (pa)	1 350	48 600
Antwerpen, Openluchtmuseum Middelheim (pa)	1 000	0
Antwerpen, Museum Mayer van den Bergh (pa)	1 000	2 000
Antwerpen, Museum Vleeshuis (pa)	ca. 80 000	0
Brugge, Gruuthusemuseum (pa)	0	ca. 14 600
Izegem, Stedelijke Musea (pa)	0	ca. 16 000
Kortrijk, Nat. Vlas-, kant- en Linnenmuseum (av)	1 650	4 843
Kortrijk, Stedelijke Musea (av)	10 524	aanwinsten vanaf 1995
Leuven, Stedelijke Musea (av)	ca. 27 000	ca. 19 000
Mechelen, Speelgoedmuseum (pa)	17 705	recente aanwinsten
Veurne, Bakkerijmuseum (pa)	ca. 4 500	ca. 6 à 7 000

Colofon

Van steekkaart tot semantisch veld is het rapport van een onderzoekstraject naar de situatie van de museale objectregistratie in Vlaanderen anno 2003, georganiseerd door Culturele Biografie Vlaanderen vzw, steunpunt voor archiefinstellingen, bewaarbibliotheken, documentatiecentra, erfgoedcellen en musea, met medewerking van het expertpanel Collectieregistratie Vlaanderen 2003.

Auteur Steven Leman, consulent ICT

Uitgave Culturele Biografie Vlaanderen vzw
 Huis den Rhyn
 Hofstraat 15
 2000 Antwerpen

© 2004, Culturele Biografie Vlaanderen vzw

Met de steun van de Vlaamse overheid

